

УДК 343.54

Д.І. БОРОВИЦЬКИЙ, Харківський національний університет внутрішніх справ

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ ЗА УЧАСТЮ ДІТЕЙ

Ключові слова: дитяча порнографія, звідництво, мораль, злочини в сфері суспільної моралі

З метою ефективної правотворчої діяльності необхідно звертатися до міжнародного та історичного досвіду. Становлення і розвиток міжнародного законодавства та міжнародний досвід протидії злочинам у сфері суспільної моралі викликає не тільки історико-пізнавальний інтерес, а також містить багато цінних відомостей щодо правової протидії цим злочинам.

Сьогодні існує багато суперечливих питань з приводу того, які засоби і заходи необхідно використовувати для протидії цьому негативному явищу. До цих питань зверталось багато вітчизняних і закордонних науковців. Таких як: Ю.М. Антонян, П.П. Андрушко, О.М. Бандурка, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, Я.М. Брайнін, В.І. Борисов, Л.Д. Гаухман, Я.І. Галинський, Н.О. Гуторова, С.В. Гринчак, І.І. Горелік, П.С. Дагель, О.Б. Западнюк, А.П. Закалюк, М.І. Загородніков, В.О. Іващенко, М.Й. Коржанський, В.А. Ломако, В.Я. Тацій, А.П. Чуприков, Б.М. Цуприк.

У різних системах законодавчих актів, такі злочини як сутенерство, звідництво, виготовлення і розповсюдження порнографічних матеріалів і таких, що пропагують культ насилля і жорстокості, відносяться до злочинів проти громадського порядку і моральності.

З метою більш повного дослідження даного питання, необхідно перш за все дати визначення термінам мораль і громадський порядок. Так, термін «моральність», як відомо, зазвичай використовується паралельно з терміном «мораль». При цьому, під мораллю розуміють відповідні правила поведінки людей

в суспільстві, а під моральністю – духовні якості, необхідні для життя людини в суспільстві та виконання правил моралі. Інакше кажучи, моральність – це громадська мораль.

Таким чином, суспільна моральність – це погляди, уявлення і правила, що визначають поведінку, духовні та моральні якості, необхідні людині в суспільстві, та відповідні правила, що визначають умови нормального громадського життя людей [1, с.295]. Тому злочини проти громадського порядку та моральності можна визначити як умисні суспільно небезпечні посягання на громадський порядок у різних сферах забезпечення життєдіяльності людей і моральні основи життя суспільства, взяті під охорону законом про кримінальну відповідальність [2, с.229].

Для встановлення змісту поняття «громадський порядок» слід з'ясувати значення термінів «громадський» та «порядок», які його утворюють. Під порядком розуміють: 1) стан урегульованості суспільних відносин нормами права, моралі, звичаями, правилами співжиття, нормами громадських організацій; 2) результат дотримання членами суспільства встановлених правил і норм поведінки. Громадський – це той, що стосується невизначеної кількості осіб, всіх членів суспільства. Такі правила і норми поведінки є загальновизнаними та загальноприйнятими. Саме це й дає підстави визнати порядок громадським [1, с.294].

Таким чином, громадський порядок – це сукупність суспільних відносин, що забезпечують спокійні умови життя людей у різних сферах суспільно корисної діяльності, відпочинку, побуту і нормальної діяльності підприємств, організацій, установ у цій сфері.

Аналіз кримінального законодавства країн світу, щодо питання про систему злочинів проти моральності дозволяє зробити висновки про наявність дуже суперечливого ставлення національного законодавця до визначення кола діянь, які розглядаються як злочини проти моральності. З метою припинення такого суспільно небезпечного та ганебного явища як залучення дітей у заняття проституцією, а також залучення до створен-

ня предметів порнографічного характеру розробляються та приймаються двосторонні угоди між державами світової спільноти. Так, у 1910 р. була підписана Міжнародна конвенція «Про припинення торгівлі жінками». Даний нормативний акт зобов'язав держави вести боротьбу з таким злочином, як «залучення в розпусту неповнолітніх і повнолітніх жінок і дівчат, навіть якщо окремі дії, що є частинами цього злочинного діяння, були зроблені в різних країнах» [3].

Багато суперечливих питань даної конвенції усунула Женевська конвенція «Про заборону торгівлі жінками й дітьми», прийнята в 1921 р. [4]. Вона рекомендувала державам притягувати до кримінальної відповідальності суб'єктів, що втягують жінок і дітей у заняття проституцією. При Лізі Націй створюється спеціальний Дорадчий комітет з боротьби з торгівлею жінками й дітьми.

Важливою кроком на шляху протидії даним злочинам стало прийняття в 1949 р. у Нью-Йорку Конвенції «Про боротьбу з торгівлею людьми й експлуатації проституції третіми особами» [5], вона замінила всі міжнародні угоди, які раніше регулювали дане питання. При цьому кожна держава повинна заснувати на своїй території спеціальний орган, що буде центральним і координаційним органом боротьби з перерахованими міжнародними злочинами. Передбачено обмін інформацією про ці злочини за встановленою формою й прийняття необхідних законодавчих заходів для забезпечення застосування Конвенції (ст.27). Це значить, що норми її повинні бути трансформовані в національне законодавство, а винні в здійсненні цих злочинів підлягають покаранню за законами даної держави.

Виникнення нездорового інтересу до сексуальних відносин обурювало певну частину населення, що вимагала заборони порнографії й покарання винних. Тому боротьба із цими злочинами велася за допомогою національного кримінального законодавства. Однак велике надходження порнографічних видань із-за кордону і зростання масштабів таких злочинних діянь призвело до необхідності розробки

й прийняття міжнародним співтовариством спеціальних договорів.

Першим з них була укладена 15-ма державами в Парижі у травні 1910 р. Міжнародна угода про боротьбу з поширенням порнографічних видань. Її учасником була й Україна. Держави взяли на себе зобов'язання створити спеціальні внутрішньодержавні органи для централізації всіх відомостей про такі злочини, сприяти міжнародному розшуку й припиненню злочинів, повідомляти один одному про прийняті закони, винесених судами вироків по такого роду кримінальним справам. Однак в угоді не було навіть переліку протиправних діянь, і питання матеріального кримінального права там не розглядалися.

Для з'ясування особливостей національного законодавства щодо боротьби зі злочинами проти дітей у сфері суспільної моралі розглянемо кримінальне законодавство інших країн в сфері злочинів проти суспільної моралі. Так, згідно із КК РФ 1996 р. відповідальність за злочини проти моральності передбачається главою 25 «Злочини проти здоров'я населення та суспільної моралі» розділу IX «Злочини проти громадської безпеки і громадського порядку». До числа злочинів проти моральності російський законодавець відносить організацію груп, які посягають на особу та права громадян (ст.239), втягнення в заняття проституцією (ст.240), організацію чи утримання притонів для зайняття проституцією (ст.241), незаконне розповсюдження порнографічних матеріалів чи предметів (ст.242), незаконне розповсюдження порнографічних матеріалів чи предметів за участю дітей (ст.242-1), знищення чи пошкодження пам'яток історії і культури (ст.243), наругу над тілами померлих та місцями їх поховання (ст.244), жорстоке поводження з тваринами (ст.245) [7]. Російський законодавець виходить з того, що моральність (моральне здоров'я громадян) є складовою частиною народного здоров'я взагалі. Саме ця обставина і знайшла відображення у назві відповідної глави.

Аналогічну позицію займає й КК Казахстану 1997 р., у главі 10 якого «Злочини про-

ти здоров'я населення і моральності» передбачено відповідальність за втягнення у зайняття проституцією (ст.270), організацію чи утримання притонів для зайняття проституцією та звідництво (ст.271), незаконне розповсюдження порнографічних матеріалів чи предметів (ст.273), незаконне розповсюдження творів, що пропагують культ жорстокості та насильства (ст.274), наругу над тілами померлих та місцями їх поховання (ст. 275), жорстоке поводження з тваринами (ст.276) [8]. Але, на відміну від російського КК, КК Казахстану не відносить до злочинів проти моральності знищення чи пошкодження пам'яток історії та культури, організацію груп, що посягають на особу і права громадян.

Обидва підходи були синтезовані у КК Грузії 1999 р., глава про «Злочини проти здоров'я населення і громадської моральності» об'єднала у собі всі перелічені різновиди злочинів проти моральності (ст.159–259) [9]. Таке діяння, як втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність віднесено російським, казахським та грузинським законодавцем до кола злочинів проти сім'ї та неповнолітніх.

Різними є підходи до визначення кола злочинів проти моральності і в країнах так званого далекого зарубіжжя. КК Франції 1992 р. злочини проти моральності як самостійну групу взагалі не виділяє. Такі діяння, як звідництво (ст.225,5), сутенерство (ст.226,6), кваліфіковане звідництво (ст.225,7–225,9), володіння, керівництво, фінансування закладу для зайняття проституцією, надання для цього приміщень (ст.225,10), наруга над тілом померлого або могилою чи пам'ятником (ст.225,17) передбачаються відповідно у другому «Про звідництво та тотожні злочинні дії» та четвертому «Про посягання на повагу до померлих» відділах глави V «Про посягання на гідність особи» розділу II «Про посягання на людську особистість» [10].

Схожа позиція знайшла відображення у КК Іспанії 1995 р. Відповідальність за злочини, пов'язані з проституцією (ст.187–190), передбачається главою IV восьмого розділу «Зло-

чини проти статевої свободи». Злочини, що стосуються історичної чи культурної спадщини (ст.321–324) містяться у розділі XVI «Про злочини, пов'язані з управлінням територіями та захистом історичної спадщини та довкілля». Моральний розвиток неповнолітніх охороняється розділом XII «Злочини проти сімейних відносин». Як злочин проти статевої свободи розглядається і розповсюдження порнографічних матеріалів серед осіб, які не досягли 16-річного віку або мають психічні захворювання (ст.186) [11].

Наведені положення кримінального законодавства країн світу щодо системи злочинів проти моральності свідчить, що незважаючи на особливості законодавчої техніки, різні підходи національних КК до конструювання окремих складів злочинів, існують певні спільні тенденції кримінально-правового регулювання кола діянь, що аналізуються. Традиційно до цих злочинів відносять дії, пов'язані з проституцією, розповсюдженням порнографічних матеріалів чи творів, що пропагують культ насильства чи жорстокості. Але питання про юридичну природу таких діянь вирішується неоднозначно. Вони розглядаються як посягання на народне здоров'я, як злочини проти громадського порядку чи порядку управління, як статеві злочини. Навіть у державах, КК яких передбачає самостійну главу чи розділ, присвячений охороні моральності, немає єдності щодо самої назви цих злочинів.

Хоча мораль і моральність не тотожні поняття, законодавці практично не мають чітких уявлень про моральність як об'єкт кримінально-правової охорони. Про це свідчить ряд обставин: чому, наприклад, за КК РФ знищення чи пошкодження пам'яток історії і культури віднесено до злочинів проти моральності, а вандалізм («осквернение зданий или иных сооружений») розглядається як злочин проти громадської безпеки; з яких підстав такі діяння, як наруга над могилою та глум над трупом найчастіше не визнаються злочинами проти моральності і, навпаки, згвалтування та інші статеві злочини наділяються таким статусом; чому, наприклад, за КК України орга-

нізація або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпущеністю (ст.181), розглядається як злочин проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина? Які саме права порушуються, якщо особа відвідує такі секти добровільно і це її цілком задовольняє?

Така ситуація не є випадковою. Справа в тому, що моральні відносини в чистому вигляді не існують. Вони не наділяються самостійним статусом як, скажімо, відносини політичні, економічні, правові тощо, а містяться в суспільних відносинах. Пригадаємо, що в кримінально-правовій літературі неодноразово пропонувалося передбачити таку ознаку злочину, як аморальність, а аморальний проступок традиційно визначається як діяння, вчинене у будь-якій сфері суспільного чи особистого життя, передбачене моральними нормами, внаслідок якого застосовуються заходи суспільно-морального характеру [12]. Саме ця обставина суттєво ускладнює побудову системи злочинів проти моральності та може поставити під сумнів обґрунтування відокремленості моральних відносин як самостійного об'єкта злочину. На нашу думку, об'єктом таких злочинів повинні визнаватися не всі відносини, що підлягають моральній регуляції, а лише ті, через які морально-етичні норми і правила, схвалені суспільством, трансформуються у свідомості кожного члена даної спільноти.

На сьогодні КК України, а саме, як зазначалося, розділ XII, виокремлює злочини проти громадського порядку та моральності. Суспільна небезпека цих діянь полягає в тому, що вони заподіють або ставлять під загрозу заподіяння істотної шкоди громадському порядку та моральним основам життя суспільства. Сукупність цих відносин і є родовим об'єктом зазначених злочинів [1].

У цілому, можна констатувати, що, як кримінально-правові поняття громадський порядок та моральність істотно відрізняються

між собою. Відповідні суспільні відносини становлять не єдиний родовий об'єкт, а дві різні відносно відокремлені групи суспільних відносин, кожна з яких заслуговує на те, щоб становити самостійний об'єкт кримінально-правової охорони.

Виходячи з безпосередніх об'єктів ці злочини можуть бути поділені на два види: 1) злочини проти громадського порядку (групове порушення громадського порядку – ст.293, масові заворушення – ст.294, заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку – ст.295, хуліганство – ст.296); 2) злочини проти суспільної моральності (наруга над могилою – ст.297, нищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури – ст.293, жорстоке поводження з тваринами – ст.293, ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості – ст.300, ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів – ст.301, створення або утримання місць розпусти і звідництво – ст.302, сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією – ст.303, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність – ст.304).

У свою чергу, злочини проти суспільної моральності можна поділити на три види: 1) посягання на основні моральні принципи і цінності у сфері духовного і культурного життя суспільства (статті 297, 298, 299 і 300); 2) посягання на основні принципи моральності у сфері статевих відносин (статті 301, 302, 303); 3) посягання на основні принципи моральності у сфері морального і фізичного розвитку неповнолітніх (ч.2 ст.293, частини 2 і 3 ст.300, частини 2 і 3 ст.301, ч.3 ст.303, частини 3 і 4 ст.300, ст.304).

Таким чином, виокремлення у КК України моральності як самостійного об'єкта кримінально-правової охорони є прогресивним явищем. Це, по-перше, дасть змогу акцентувати увагу саме на цій проблемі (про її серйозність свідчить Закон України «Про захист суспільної моралі», прийнятий 26.11.2003 р.) [13], по-друге, сприятиме інтенсифікації наукових досліджень у цій сфері, що дозволить,

врешті-решт, як визначитися з об'єктом і побудувати досить повну систему, так і напрацювати критерії розмежування злочинів порти моральності із суміжними складами злочинів.

Міжнародну конвенцію про припинення обігу порнографічних видань і торгівлі ними за 70 років її існування ратифікували не багато більше 60 держав. Ніяких спроб до розширення сфери її діяльності міжнародне співтовариство дотепер не вживає. Це пояснюється тим, що фактично ця Конвенція давно вже не виконується в повному обсязі. Виготовлення порнографії усе більше входить у світ мистецтва буржуазного суспільства й не засуджується, що зводить нанівець основні положення Конвенції. Не ведеться належна боротьба й з міжнародним поширенням порнографії. Буржуазна демократія вважає своїм історичним завоюванням уседозволеність сексуального життя людини. Величезними тиражами друкуються порнографічні книги, журнали і газети. Широке поширення одержали порнографічні кіно – і відеофільми, телевізійні передачі. Термін «порнографія» став витіснятися некримінальним «еротика», а непристойні з погляду моральності добуток й предмети сьогодні стали йменуватися еротичними й, отже, дозволеніми.

Не виконуються й національні кримінальні закони протидії цим злочинами. Наприклад, всім відомо широке поширення порнографічних добутоків і предметів у Данії. Її називають законодавицею «порнографічної моди». У той же час у цій країні Кримінальний кодекс передбачає покарання не тільки за діяння, названі в Конвенції 1910 р., але й за її зм'якшені види, які «служать винятково для спекуляції на порушенні чуттєвості» [3]. На практиці ці норми давно вже не застосовуються правоохоронними органами. Те ж саме можна сказати й про Австрію, де дотепер діє «Закон про боротьбу з непристойними публікаціями й про захист молоді від небезпечного морального псування». Закон з такою гарною назвою також фіктивний.

З урахуванням міжнародної суспільної небезпеки цих злочинів й їхньої поширеності назріла необхідність перегляду, ревізії Конвенції 1910 р. або прийняття нової універсальної конвенції про боротьбу з порнографічними злочинами й удосконалення національного кримінального законодавства про відповідальність за їхнє вчинення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер ; Х. : Право, 2001. – 544 с.
2. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін. ; за ред. П. С. Матишевського, С. С. Яценка, П. П. Андрушка. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 673с.
3. Міжнародна конвенція «Про припинення торгівлі жінками» : від 04.05.1910 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_791.
4. Міжнародна конвенція «Про заборону торгівлі жінками й дітьми» : від 30.12.1921 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmv.gov.ua/divinfo.asp?Id=191165>.
5. Міжнародна конвенція «Про боротьбу з торгівлею людьми й експлуатації проституції третіми особами» : від 02.12.1949 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_162?test=X7MfyrCSgky490IZioUBaShHdl6QsFggkRbI1c.
6. Міжнародна угода «Про боротьбу з поширенням порнографічних видань» : від 15.05.1910 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=41902.
7. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. Ю. И. Скуратова, В. М. Лебедева. – М. : НОРМА, 2001. – 595 с.
8. Уголовный кодекс Республики Казахстан : от 16.07.1997 г. [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008032.

9. Уголовный кодекс Грузии : от 22.07.1999 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://law.vl.ru/comments/show_article.php?art_id=489&sec_id=61&law_id=12&law_name=%CC%E5%E6%E4%F3%ED%E0%F0%EE%E4%ED%FB%E5+%EE%F2%ED%E%E%F8%E5&sec_name=%D3%E3%EE%EB%E%E2%ED%FB%E5+%EA%EE%E4%E5%EA%F1%FB+&art_name=%D3%E3%EE%EB%E%E2%ED%FB%E9+%EA%EE%E4%E5%EA.

10. Уголовный кодекс Франции : от 01.01.1992 г. [Электронный ресурс]. – Режим

доступу: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018>.

11. Уголовный кодекс Испании (1995) [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1247923>.

12. Кузнецова Н. Ф. Специфические признаки преступления / Н. Ф. Кузнецова // Избранные труды / Н. Ф. Кузнецова ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – СПб. : ЮЦ Пресс , 2003. – 834 с.

13. Закон України «Про захист суспільної моралі» : від 26.11.2003 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=1296-15>.

Боровицький Д. І. Міжнародний досвід протидії злочинам у сфері суспільної моралі за участю дітей / Д. І. Боровицький // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 122–127 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12bdizud.pdf>

Розглянуто міжнародний досвід протидії злочинам проти дітей у сфері суспільної моралі на прикладі розвинених Європейських держав. Визначено та проаналізовано основні недоліки національного законодавства та обґрунтовано внесення відповідних змін до кримінального законодавства України.

Боровицький Д.І. Международный опыт противодействия преступлениям против детей в сфере общественной морали

Рассмотрен международный опыт противодействия преступлениям против детей в сфере общественной морали на примере развитых Европейских государств. Определены и проанализированы основные недостатки национального законодательства, а также обосновано внесение соответствующих изменений в уголовное законодательство Украины.

Borovitskiy D.I. International Experience in Combating Crimes against Children in the Sphere of Public Morality

The article deals with international experience in combating crimes against children in the sphere of public morality. Identifies and analyzes the main shortcomings of the national legislation, as well as justified by the introduction of relevant amendments to the criminal laws of Ukraine.